

HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ
[JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]
YIL 9, SAYI 19, GÜZ 2023

Prof. Dr. Sabahattin KÜÇÜK

Ankara/TÜRKİYE
ORCID

**EZOTERİK BİLGİNİN
SEMBOLLERİ: ŞARAP VE KADEH**

THE SYMBOLS OF ESOTERIC
KNOWLEDGE: WINE AND
GOBLET

Makale Türü: Araştırma Makalesi	Article Information: Research Article
Yükleme Tarihi: 06.08.2023	Received Date: 06.08.2023
Kabul Tarihi: 30.10.2023	Accepted Date: 30.10.2023
Yayımlanma Tarihi: 31.10.2023	Date Published: 31.10.2023

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atf/Citation

Küçük, Sabahattin, "Ezoteric Bilginin Sembolleri: Şarap ve Kadeh", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Yıl 9, Sayı 19, Güz 2023, s. 1-14.

Küçük, Sabahattin, "The Symbols of Esoteric Knowledge: Wine and Goblet", *Hikmet-Journal of Academic Literature*, Year 9, Volume 19, Fall 2023, p. 1-14.

10.28981/hikmet.1338736

Yayımlanan makalelerde Araştırma ve Yayın Etiğine riayet edilmiş; COPE (Committee on Publication Ethics)'un Editör ve Yazarlar için yayımlanmış olduğu uluslararası standartlar dikkate alınmıştır.

Prof. Dr. Sabahattin KÜÇÜK

EZOTERİK BİLGİNİN SEMBOLLERİ: ŞARAP VE KADEH

THE SYMBOLS OF ESOTERIC KNOWLEDGE: WINE AND GOBLET

ÖZ

Ezoterik bilginin sembolleri olarak şarap ve kadeh, karşıt unsurlar olmalarına rağmen birbirleriyle birleşebilme kabiliyetlerine sahip iki ana ilke olan ateşle suyun mükemmel sentezini yansıtır. Sarı renkli şarabın tasfiye edilerek katıksız, arı duru şaraba veya topraktan çıkarılan cürflu madenlerin temizlenip işlenerek kadehe (veya kılıç, hançer, ayna vb.) dönüştürme pratiklerinin esas amacı, dünyevi ihtiras, mal ve makam düşkünlüğü gibi sebeplerle saflığını yitirmiş insan nefsinin çilecilik yöntemiyle arıtılarak kişinin 'kendi olması', yani gerçek benliğini kazanması konusunda örneklik etmektir. Gerçek simyacılıkta kirlî, katışık veya işe yaramaz görünen unsurların (özellikle madenler) çeşitli işlemlerle asli niteliğine çevrilmesi ya da simya terimiyle "altın" elde edilmesi gibi uygulamalar, aslında dünyevi ilişkilerin etkisiyle masumiyet ve safiyetini yitirmiş kişisel bilincin içine düştüğü cehalet karanlığını bilinç dışının içerdiği tanrısal/sezgisel bilginin halis ışığıyla aydınlanmasına ve son tahlilde kişinin kendi kök örneğiyle özdeş hâle gelmesine gönderme yapar. Özetlenecek olursa, bu uygulamaların biricik hedefi, bireyin zihinsel aydınlanma sonucunda evrensel insani değerlerle donanmış kâmil bir ruha dönüşmesidir.

Anahtar Kelimeler: şarap, kadeh, sembol, ezoterik bilgi

ABSTRACT

As the symbols of esoteric knowledge, wine and goblet reflect a perfect synthesis of fire and water, two main elements that have the ability to combine with each other despite being opposites. The main purpose of the practices of transforming yellow wine into pure wine by purifying it, or the practices of transforming the slag metals extracted from the ground into a chalice (or sword, dagger, mirror, etc.) by cleaning them, is in order to set an example for "being one's own self," that is, gaining one's real self by purifying the human soul, which has lost its purity due to worldly ambition as well as fondness for goods and positions through asceticism. In real alchemy, practices such as converting elements (especially metals) that seem dirty, impure, or useless into their essential features through various processes, or obtaining "gold," as called in alchemical terms, in fact, refer to the enlightenment of the darkness of ignorance into which the personal consciousness, which has lost its innocence and purity under the influence of worldly relations, has fallen through the Divine/intuitive knowledge. Finally, it also refers to one's identification with his own root example. To summarize, the only goal of these practices is to transform the individual into a perfect soul equipped with universal human values as a result of mental enlightenment.

Keywords: wine, goblet, symbol, esoteric knowledge

Sezgisel bilginin eleştirel akıl süzgecinden geçirilerek birtakım ilkelere dönüştürülme konusu, ezoterik öğretinin belli başlı çalışma alanlarından birini oluşturur. Bu bağlamda akılsal ve sezgisel olanın bileşimi sayılan ezoterik öğretinin sentetik bir niteliğe sahip olduğu ileri sürülebilir; diğer deyişle bahis konusu doktrin, bu bilgilerin kavranabilmesi amacıyla oluşturulmuş bir yaklaşım tarzını içermektedir. Bu yazıda şarap ve kadeh simgeleri, sözü edilen öğretinin ilgili ilkeleri çerçevesinde ele alınacaktır.

Şarap, kadeh, ayna, kılıç gibi objelerde ifadesini bulan mitolojik bilgilerin nesnellikleri ezoterik anlamda izah edildiğinde, bu gibi motiflerin, arketiplerin simgesel yansımaları olduğu gerçeği kendiliğinden açığa çıkacaktır. Zira, öz benliğiyle bütünleşmeyen herhangi bir varlığın gerçekliğinden bahsetmek mümkün değildir; sonuçta varlık hakkında yapılacak değerlendirmeler boş sözlerden ibaret kalacaktır.

Kısa ve öz tanımıyla bilgi ve sevgiyi bütünleyici üst düzeyli bir değer olan şarap sembolü, dünyevi zamanı askıya alarak insanı olay, olgu ve nesnelerin ontolojik gerçekliğine yönlendirir. Kişisel bilinç dışında bulunan imge ve temalarla ilgili sezgisel bilginin mahiyetini kavrayabilen kimse, aynı zamanda insanın içinde yaşadığı üç boyutlu zamanı reel zaman demek olan 'daimî an' ile birleştirerek, yani dikey boyutlu (metafiziksel) zamanı tecrübe ederek varlık ve oluşun içyüzü ile ilgili sağlıklı bir sonuca ulaşabilir.

Şarap, kadim toplum inançlarında 'ateş' (kuru yol, bölen/ayrıştıran bilgi, akıl, eril unsur) ve 'su' (yaş yol, birleştiren sevgi/iman, kalp, dişil unsur) ilkeleriyle açıklanır. İnisiyatik geleneklerde olduğu kadar, tasavvuf öğretisinde de bîatını bilginin veya hâller ilminin temsilcisi sayılan şarap; kuru (akıl) ile yaş (kalp) yolların birbiriyle buluşması, birleşmesi sonucunda oluşmuş önemli bir içeriktir. İlk adımda deneysel bilgi (ateş) aracılığıyla çözümlene pratiği sonrası içerdiği uygunsuz ve yararsız unsurları temizlenen ve ikinci evrede saflaştırılmış öğeleri sevginin (su) hayat bahşeden güç ve imkânlarıyla yeniden bir araya getirilen şarap, ezoterik bilginin seçkin bir simgesi niteliğini kazanmıştır. Yeniden doğuş olgusunu içeren bu bilgi tarzı, insanın ontolojik açıdan varlık ve oluş hakkındaki gerçekliği kavramasına yardımcı olur. Akıl ve ürettiği bilgi, her ne kadar bölen ve ayrıştıran bir özellik gösterse de kalp/sezgisel zekâ onlarsız kendi başına sağlam bilgi üretemez. Dolayısıyla, akla uygun sağlıklı bilgi, ancak her ikisinin (akıl ve kalp) bileşimi sayesinde gerçekleşir. İbn Sina, gerçek bilginin ancak akıl ve sezgi temellerine dayandığını belirtir.

Ateş ile su arasındaki zıt anlamlılık, aynı anda her ikisinin birbirleriyle birleşme ve bütünleşme kabiliyetlerinin varlığına da işaret eder. Daha açık anlatımla, bilginin zorunlu olarak yaş yönü, yani su tarafı; sevginin de aynı şekilde kuru yönü, ateş veçhesi mevcuttur. Çünkü, her iki ögenin kaynağı tanrısal olduğundan özleri gereği birlik (vahdet) niteliğine sahiptir. Öyleyse denge, uyum ve kalıcılık durumları, yalnızca bu ilkelerin bir araya gelerek bütünlük oluşturmasıyla vücut bulabilir. Bu cümleden olmak üzere ateşin yıpratıcı veya yok edici yönüyle beraber yükselme ve aydınlatma gibi

olumlu niteliklere de sahip olduğunu eklemek yararlı olacaktır. Ona barışçı, sakinleştirici gibi özellikleri sadece su (sevgi, iman) ögesi sağlayabilir. Özetle ateş ile suyun bileşimi olan şarap, uyum, denge ve adaletin temsilcisi sayılır. Bu denge ve adalet unsuru, tanrısal sıfatlardan celalin (ateş) ifadesi olan hükümdar/kral ile cemalin (su) niteliklerini taşıyan mürşit/rahip gibi figürleri de çağrıştırır. Dolayısıyla, 'barış'ı yansıtan bu mucizevi değer, insani boyutta bilinç ile bilinç dışının uzlaşımını temsil eder.

Belirtildiği üzere şarap; kuru (akıl) ile yaş (kalp/gönül) yollarının birbiriyle buluşması, birleşmesi sonucunda oluşan üst düzeyli bir ögedir. Ateş ve su hem mai ateş hem de ateşli su olan şarapta hayat bulur; farklı söyleyişle, özgürleştirici sarhoşluk, bir araya gelebilme niteliği taşıyan zıt unsurların uyumlu ve dengeli bir şekilde birleşerek bütünlük oluşturmaları sonucunda gerçekleşir. Bu bakımdan özgürleştirici irfanın, yani sezgisel bilginin en karmaşık imajı ateş değil, sadece şaraptır; dolayısıyla, bu bilgi biçimini, salt 'erdemlilik' tarzının ölçülü ve ahenkli olması yönünden anlamaya çalışmak lazımdır.

Sevgi ve iman, saf ve sakin bir su, akıl ise aktif ve farklılaştırıcı bir ateştir. Aydınlık niteliği göstermesi bakımından arı su, ateşin aracı olarak şaraba dönüşebilir. Kabiliyet ve imkânları açısından ele alındığında su, muhtemel bir şaraptır; zira saflık ve berraklığıyla aydınlığı yansıtır¹. Bu yönüyle yağa benzer; yağ da tıpkı şarap gibi tabiatı icabı ateşlidir. Fakat, aleve sahip olduğu ortamlar dışında şaraptan farklılık gösterir: çünkü şarap, içyüzünü açığa vurmak için başka bir şeye ihtiyaç duymaz (Schuon, 1997, 34).

Doğu geleneklerinde iki türlü şaraptan² söz edilmiştir. Bunların ilki 'saf, beyaz' şarap, ikincisi ise 'sarı' şaraptır. Şarabın şiirlere konu olması üzerinde bu geleneğin etkisi oldukça fazladır. Beyaz şarap (Soma) 'ezelilik' keyfiyetini; diğer deyişle aslı düşüşle yitirilmiş, fakat varlık dünyasının ikincil merkezlerinde gizlenmiş olan ilk geleneğin ilk durumu açığa vurmasını içerir. Dünyevi nitelik taşıyan sarı şaraba gelince, arı duru olmadığı için ilk planda tercih edilmez; bununla birlikte, Soma'ya ulaşmanın biricik yolu, sarı şarabı tasfiye etmek veya ilk hâlindeki arılığa, beyazlığa dönüştürmektir. Gerçek simya literatüründe bu arındırma işlem ve süreçleri, insani boyutta nefis terbiyesi ve kalp tasfiyesi uygulamalarını içeren 'çilecilik' olarak tanımlanır. Bu durum, tasavvufta çokluktan (kesret) birliğe (vahdet) geçiş, 'fena' basamağından 'beka' mertebesine yükseliş biçiminde açıklanır (Guénon, 2014, 43).

Şarabın arıtılmış veya idealleştirilmiş katıksız hâlinin, farklı söyleyişle zihinsel aydınlanmayı sağlayan kesin bilginin sembolü olarak Soma, saf ışığı yansıtır. Saf şarabın kaynağı olan sarı şarap gibi kadeh, ayna, kılıç vb. materyallerin üretiminde kullanılan değersiz görünümlü işlenmemiş madenler; mitolojideki yılan simgesine benzer şekilde kaosu, biçimsizliği ihtiva eder. Kaosun kozmosa, düzensizliğin düzene dönüşümünü gösteren saf ışık yıldırım, kılıç gibi sembollerin yanında bazı ritüeller de düzenin tesisi

konusunda bilgi verir. Örneğin, kaosun en belirgin sembolü olarak yerde sürünen veya boylu boyunca uzanmış yılanın baş kısmının bir kazıkla toprağa çakılarak sabitlenmesi yahut kılıç vasıtasıyla kafasının kesilmesi³ şeklindeki mitler; dünyaya aşırı bağlılık sebebiyle, insan ruhunda sıkıntı, karmaşa ve huzursuzluk yaratan olumsuz duygu ve düşüncelerden kurtularak özgürleşmeyi ima eden hatırlatıcı ve açıklayıcı faktörler konumundadır. Evrensel nitelikli bu semboller, aynı zamanda, ikincil merkezlerde gizlenmiş ilk durum ve ilk geleneğin yani yitirilmiş cennetin niteliklerini de içerir. Söz konusu kozmik unsurların içerikleri yalnızca zihinsel aydınlanma ve bilinçlenmeyle idrak edilebilir.

Kadeh, mum, gül gibi unsurlar, tabiatın kökenindeki varlık katmanlarının en son aşamasını temsil eden sembollerdir. Onlar, birbirleriyle benzerlik sergileyerek birlik ve çokluk, düzen ve düzensizlik, uyum ve uyumsuzluk gibi karşıtlıkları insan temasına eş zamanlı olarak sunar. Bununla birlikte her üç obje de insanın kendi varlığında tamamlayıcılık niteliğine sahip zıtların düzenli ve uyumlu biçimde çözülme, saflaşma ve son evrede saf hâlde tekrar bir araya gelmeleri sonucunda ulaşacağı manevi aydınlanma ve ruhsal tekâmül olgusuna gönderme yapar. Çünkü insan, zahirde mikro kozmik nitelik gösterse de bâtında zıtlıkları birleştirecek güç ve yetenekleri elinde tutan merkezi bir makro kozmik varlık pozisyonundadır.

Şarabın birkaç kez damıtılarak saflaştırılması gibi madenler de çilecilik yöntemine benzer uygulamalar yoluyla karanlık (tortu, cüruf) yanlarından ayrıştırılarak saf metal (kadeh, ayna, kılıç, vb.) hâline, yani manevi anlamda saf ışığa dönüştürülür. Bu işlem, madenlerin açığa çıkmış düzeninden hareketle saklı düzenlerine (moleküllerden atom düzeyine, oradan atom altı parçacıklar alanına) diğer deyişle tanrısal tecelli enerjilerinin merkezine geçmek ve oradaki saf ışığı (deneysel akıl ile sezgi gücünün birlikte ürettiği kesin bilgi) ürünün tamamına yaymak anlamına gelir. Böylece madenlerin çeşitli işlemlerden geçirilmesi sonucunda, fiziksel görünümünden saklı düzen (kuantum) alanına yükselişle varlıktaki zıtlıkların birleşerek bütünleşme durumu tecrübe edilmiş olacaktır. Farklı deyişle, materyallerin özündeki ruhun (enerji, saf bilgi) açık düzene çıkarılması, farklı özellikler gösteren öğelerin birbirine dönüşerek -ki bu olgu gerçek simya öğretilerinde 'madenlerin evliliği' olarak tanımlanır- üst düzeyli asil ürünler üretebilme kabiliyetlerini de kanıtlar.

Simyacılıkta bu uygulamaların yegâne amacı, insanın asli düşünüşle yitirdiği ilk durum ve ilk geleneğe dönüş deneyimini gerçekleştirmektir. Çünkü ilk duruma dönüşü denemek, yüce merkeze geri dönüşün, gerçek benliğe yönelişin ifadesi sayılır. Madenlerdeki karşıt elementler veya şarabı oluşturan su ile ateşteki zıtlıklar (sembolik sarı şarap) ilk kaosa dönüş durumunun örneklerini yansıtır. Zıtlık içeren öğelerin saf duruma getirilmesi amacıyla tahlil edilmesi ve ardından sistemli olarak tekrar bileştirilmesi sonucunda oluşan uyum ve denge formu, kendini birlik ve bütünlük şeklinde

açığa vurur. Efsanelerdeki mitolojik unsurların zahirî yorumları, anlam ve hayal dünyasının ufuklarını genişletmediği gibi sürekli tekrar edilmeleri sebebiyle de insana bıkkınlık veren yararsız bilgileri içerir; ancak bätını yönden ele alındıklarında, onların (kadeh, şarap vb.) ortak bilinç dışında gizlenmiş hakikat bilgilerini yansıtan ikincil merkezler konumundaki simgeler oldukları görülecektir. Örneğin, şarabın damıtılmak suretiyle saflaştırılma pratikleri, düşmüş -ilk durumu yitirmiş- insanın manevi yükselişle erginlik düzeyine ulaşarak kaybettiği yeryüzü cennetini, kalıcı mutluluğunu tekrar kazanmasını sembolize eder.

Başlangıçta birbirlerinden bağımsız, hatta büsbütün farklı olarak algılanan kaba ve biçimsiz görünümlü madenler, usta işlemcinin dönüşüm ve değişim süreçlerindeki başarılı uygulamaları sonunda değerli ürünler -ki bunlar gerçek simyacılıkta mecazi anlamda “altın” olarak tanımlanır- hâline gelir. Simya bilminde birlik ve bütünlük anlamına gelen ‘yeniden doğuş’ kavramının temsilcileri şeklinde düşünülen bu ürünler uyum, denge ve saflığın timsali olduğu kadar, fizik bilimindeki maddenin enerjiye ve aynı şekilde enerjinin de maddeye dönüşebildiği gerçeğine gönderme yapar. Bununla birlikte çoklu görünümün özüne, yani açık düzenden saklı düzen alanına (zahirden bätına) geçildiğinde, varlığın birliği hakikati meydana çıkar. Dahası, bahis konusu olan örnek sembol, tikel planda maddeyi, tümelde ise tüm evreni canlandırma, harekete geçirme eyleminin yalnızca insan zihnindeki etkisiyle gerçekleşeceği hususu da kanıtlanmış olur. Bu etkinliğin dinsel açıdan karşılığı, insanın tanrısal takdire diğer ifadeyle varlıkta oluş sürecine bizzat katılması demektir. Örneğin, madenleri saflaştırma pratiklerinde en önemli öge olan ateşin ‘yanmak’ ve ‘yakmak’, daha doğrusu ‘yanarken yakmak’ şeklinde tanımlanabilen iki temel özelliği, eş zamanlı olarak işlemcinin psisesinde (zihin, bilinç ve bilinç dışının tamamı) kendini gösterir. Ateşin kendini ve dokunduğu nesneyi arındırma ilkesi uyarınca, bir yandan madenleri tasfiye ve terbiye (tortu ve cürüflardan arındırma) ederken, öte yandan aynı süreçte, işlemci de eş zamanlı olarak nefsinin, zihnini yanlışlık ve kötülüklerden arındırmak suretiyle zıtlıkların saf hâlde birleşmesini ve son tahlilde sağlam bilginin açığa çıkmasını sağlamış olur. Diğer söylemle kişi, bu uygulamalarla ruhsal arınmayı tecrübe eder. Nihayetinde bilge işlemci, işlediği maddeye, öz ışığın temsilcisi olan metale anlamsal ve imgesel boyutta katılarak onunla özdeşleşir (Küçük, Ekim 2020, 1-27; Küçük, Aralık 2020, 567-597).

Şarabın ruhundaki gizil güç (ateş), düşünsel ve duygusal alanlardaki mevcut olumsuzlukları (kötülük, kirlilik) ortadan kaldırır; kalbi parlatıp aydınlatır. Bu yolla ruhsal ve zihinsel arınmışlığa, birlik ve bütünlüğe ulaşan bilinçli kişinin biricik gayesi, uygun anın içinde, daha doğrusu daimî şimdide yaşamaktır. Anı yitirmemek, kişiyi sürekli akan doğrusal zamanın karmaşık ve karanlık ortamından çekip çıkarır; çünkü aydınlanma, ancak yakalanan an ile gerçekleşir. Aydınlanma anlaktır; güçlü sezgisel bilgilerle donanmış insanın, küçük sırlar (inisiyatik anlamda gizli hazineler) vasıtasıyla elverişli anı ele geçirmesi elbette mümkün olabilir. Zira, hakikate dair bilgiler çoğu zaman

zihinde ani bir parlama ile kendini açığa vurur. Söz konusu anın yani ebedi şimdiki zamanın, bilinen şekliyle geçmiş ve gelecek zamanın arasına sıkışmış zayıf nitelikli an ile hiçbir ilgisinin bulunmadığını bilmek yararlı ve gereklidir. Başka anlatımla, insanlar arasında ‘an’ veya ‘anı yaşamak’ gibi yaygın ifadeler, gerçek zamanın ifadesi olan anı asla karşılayamaz. Bununla beraber bu zayıf, hatta gerçek dışı anın süresi, insanın ölümü ile durur; ama hakiki, kalıcı ve müsait anı içeren zaman ise varoluş düzleminde sonsuza doğru uzayan ebedi şimdiki anlatır. Bu bağlamda, Fatih Sultan Mehmet’in şu beyti fiziksel aydınlanmayı değil, tam anlamıyla ruh ile bilincin anlık aydınlanmasına gönderme yapmaktadır:

Yeter çerâğ bana şem’a ihtiyâcım yok

Fürûğ-ı mâh-ı ruh-ı sâki vü safâ-yı şarâb

(Doğan, 2004, 27)

Bilgi ve sevginin bileşimi olan şarap, dünyevi zamanı askıya alarak beşerî akıl ve düzenli düşünme yeteneğine sahip kişiye olay, olgu ve nesnelerin anlamsal ve imgesel boyutlarını idrak edebilme yolunu gösterir. Şarap, dünyevi zamanı ilga ederek ona dikey boyut kazandıracak ve böylece insana ‘metafiziksel an’a yükseliş imkân ve fırsatı yaratacak üstün nitelikli bir değerdir. Bu imkân ve fırsat, zihinsel aydınlanma ve algısal yücelmeyle bilinç dışının bilgi hazinesini açar. Gerçek bilgiyle yakalanan mutluluk hâli, Bak’ın aşığıdaki beytinde şöyle ifade edilir:

Fürûğ-ı câm-ı ‘işretten harîm-ı cânı rûşen kıl

Ki envâr- ı sa’âdetdür çerâğ-ı devlet-i Cemden

(Küçük, 1994, 327)

“harîm-i cân” (gönlün harem dairesi) sözü, insanın kişisel bilinç dışına işaret eder; buranın aydınlanmasını, diğer deyişle içerisindeki saklı hazinenin (bilgi, imge ve motifler) anlaşılır ve bilinir duruma gelmesini sağlayan ancak işret kadehinin yaydığı ışıklardır; çünkü ışık karanlığı arar, bulamadığı yerde durmaz. Hakiki mutluluğun kaynağı olarak bilinç dışından zihin düzlemine indirgenen veya şarabın uyarıcılığı ile hatırlanan bu sezgisel bilgileri açığa çıkaran şey, Cem’in saltanat ve bilgeliğini simgeleyen kadehten yayılan ziyalardır. Bilinçlenme ve zihinsel aydınlanmanın vesilesi olan bu mutluluk parıltıları, insanlığa Cem’in kandile benzeyen kadehinden miras kalmıştır.

Şair bir başka beytinde de kir ve tortularından arınmış saf şarapla dolu kadehi içsel aydınlanmayı gerçekleştirici nurlarla parlayan kandil şeklinde tahayyül eder. Birinci mısradaki “pür-safâ” söylemi, arı duru olma hâli ve mutluluk anlamlarıyla ikinci mısradaki yer alan “rûşen” kelimesi arasında tenasüp oluşturmuştur:

Ele câm-ı musaffâ al derûnun pür-safâ olsun

Harîm-i bezmine tâb-ı mey-i rûşen ziyâ olsun

(Küçük, 1994, 316)

Rahman Allah'ın hayat bahşeden nefesi, evrendeki bütün varlıklara nesnel âlemde tezahürlerini gerçekleştirir. Böylece varlıklarda beliren farklılık, çeşitlilik sadece görünürdeki durumdur; aslında her şey özünde bir ve bütünlük arz eder. Aynı zamanda onlar insanın zihinsel aydınlanmasında hatırlatıcı, uyarıcı rol oynayan unsurlar konumundadır. Başka deyişle, inisiyatif öğretilerde ilk durum ve ilk geleneği yansıtan ikincil merkezler pozisyonundaki bu fenomenal varlıklar, bilinçleri uyandıran ışıklardan başka bir şey değildir. Çünkü ışık, manevî aydınlanmanın temeli ve bilgeliğin simgesidir; dolayısıyla kendini göreceğ göz, önem ve değerini belirleyecek ruh ister. Işık, ateşin perisidir der, Novalis. Sadece bir arılık simgesi olmayıp aynı zamanda saflığın etkeni de olan bu peri, ayıracak veya birleştirecek herhangi bir şey bulamadığı yerde beklemey, geçer; zira ayrılamayan, birleştirilemeyen bir şey zaten yalın niteliğe sahiptir (Bachelard, 1996, 96).

Su ve ateş örneklerinde görüldüğü üzere, doğada farklılık gösteren elementlerin birbirleriyle birleşebilme özelliğine benzer biçimde, bilinç ile bilinç dışının birleşerek bütünlük kazanmaları sonucunda zihinsel aydınlanma gerçekleşmiş olur. Olay, olgu ve nesnelere yalnızca nedensellik ilkesine dayandırarak akıl ve zihinlerin doğal akışını kesintiye uğratması sebebiyle varlık ve oluştaki birlik ve tamamiyet seyrini bozan tarihsellik anlayışı, zihinsel dağınıklığa yol açtığı gibi bireyin mutluluğuna da engel oluşturur. Sebep-sonuç ilişkisine dayanan tarihselliğin katı kurallarını zayıflatarak olgu ve nesnelere özünde taşıdığı doğal karşıtıkları zihinsel ve imgesel planda birleştiren kâmil ruh ise bu deneyimi ile ruhsal huzur ve dinginliği elde edebilir. Bu hususlar, "Avnî" mahlaslı Fatih Sultan Mehmet'in şu mısraları üzerinden daha iyi anlaşılacaktır:

Tevârîh-i Cem ü İskender etmez hâtırım hergiz

Meger câm-ı cihân-bîn eyleye anı yine rûşen

İrem bâğından u Nemrûd odundan sürme efsâne

Getir ol câm-ı âteş-rengi kim 'âlem olur gülşen

(Doğan, 2004, 185)

Beyitler dikkatle incelendiğinde, gerçek zamanın kalıcılık ve sürekliliğini yansıtan sembolik unsurların (kadeh, ayna, şarap) mahiyetini anlamının ne kadar önemli olduğu ortaya çıkar. Cem ve İskender'in efsaneleşmiş ancak geçici ve yanılısamadan ibaret olan hayatları ve özellikle de yaptıklarının sürekli tekrarı, insana yeni ve farklı ufuklar açmadığı gibi zevk de vermemektedir. Efsaneler, üst beynin ürettiği ve devamlı tekrarladığı bilgilerdir. Şair, bu can sıkıcı, bıkkınlık verici malumattan kurtulmak, yalnızca adı geçen efsanevi kişilerle anılan unsurlardan (kadeh, şarap ve ayna) hareketle alt beynin yaratıcı ve sürekli olarak yenilenen sınırsız bilgilerine

ulaşmayı istemektedir. Zira, gerçeklikleri bile tartışmalı olan efsanelerin kısır dünyası, stres yaratarak insanın mutsuzluğuna neden olabilir. Bir başka anlatımla maddeci felsefi yaklaşım ve yorumlar, üst beynin faaliyeti olduğundan kişilerde huzursuzluk ve ruhsal gerilim yaratır (Kaya, 2004, 66).

Yukarıdaki mısralarda varlık ve oluşun devamlılığını içeren hakiki zamanı dünyevi zaman düzlemine indirgeyerek ayrıştıran kuru tarih bilgisinin, yani tarihsellik kuramının gerçek bilgiye ulaşmayı engellemesi veya gerçek zamanın birlik ve bütünlüğünü sürekli kesintiye uğratması sebebiyle zihinsel aydınlanma konusundaki yetersizliğine dikkat çekilmiştir. Bununla birlikte söz konusu efsanevi kişilere ait olduğu ileri sürülen kadeh ve ayna, insanı her an yeni, farklı ve kalıcı bilgiye dolayısıyla mutluluğa ulaştıracak simgesel değerler mahiyetindedir. Gerçeklik ve kalıcılık Cem'in kadehinde yahut İskender'in aynasında gizlidir; çünkü bu sembolik unsurlar, sürekli yenilenen varlık tabakalarında sınırsız ve sonsuz yaratışların revnaklı manzaralarını bilge kişinin temaşasına sunar. Avnî, doğrusal/dünyevi zamanın içinden yer yer 'metafiziksel an'a geçişlerle ruhsal aydınlanma ve huzuru tecrübe ettiğini, birinci beytin ikinci mısraındaki "yine" belirteciyle tespit etmiştir.

İlk beytin yine ikinci mısraındaki "rûşen" kelimesi, konuya biraz daha açıklık getirmektedir. Şöyle ki bu kelime, a) aydın, ziyalı b) açıklık, aşikâr, safa c) revnaklı, taravetli (taze, yeni) şeklinde birden çok anlam ihtiva etmesi yanında, 'gönlün/bilincin açılması, haz, sevinç ve mutluluk duyması' gibi tanımlarla da beytin fikir ve hayal dünyasına zenginlik katar. Ayrıca, "yine rûşen" ifadesinin, oluş ve bozuluş sürecinde varlıktaki sürekli, ancak tekrarsız tahakkuk eden tanrısal (sezgisel) bilgi tecellilerinin idrak ve tecrübesine gönderme yaptığını ileri sürmek yanlış olmayacaktır. Dahası, söz konusu anlatımlar, manevi deneyimlerin zaman zaman yaşandığını hissas etmektedir. Bu bağlamda, birinci mısra da dünyevi zamanın, yani tarihsellik ve onun sürekli yinelenen, fakat gerçekliği yahut şüphe içermeyen bilgiyi tam anlamıyla ifade etmediği gibi kapsadığı tarihi/efsanevi malumatın da usandırıcı keyfiyeti; ikinci mısra da ise yatay boyutlu zamana dikey boyut kazandırarak hem bu gibi efsanelerin tahammül sınırını aşan manevi ağırlığını hafifletme hem de sürekli yenilenen sezgisel bilgilerle donanmış olmanın vereceği haz ve mutluluğa erişme durumu dile getirilmiştir.

Dünyayı, âlemi gösterdiği rivayet edilen kadeh veya ayna motifleri, aslında somut şeyler olmayıp tamamıyla insanın zihinsel durumunu temsil eder; diğer anlatımla, hem Cem'in kadehi hem de İskender'in aynası, kişisel bilinç dışı ile fenomenal âlemdeki gerçeklikleri bir bütün hâlinde içine alan sembolik unsurlardır. Şaşmaz hakikatin temsilcileri olan böyle simgeler, bu açıdan ele alınacak olursa onların efsaneleşmiş nitelikleri de rasyonellik kazanmış olacaktır. Gerçeklik bilgisine işaret eden bu tür unsurlar, birlik ve bütünlük ilkesi uyarınca, varlık ve oluş durumlarının kesintisiz ve eş zamanlı algılanması gerekliliğine gönderme yapar; ancak sebep-sonuç ilişkisine dayanan tarihsellik anlayışı ise zamanı dünyevilik seviyesine indirgemesi

nedeniyle anılan simgesel öğeleri bütünselliği bozulmuş olarak yorumlar. Şair Avnî, kadeh ve aynanın göstereceği gerçek ile bu gerçeğin insana vereceği haz ve mutluluğu, varoluşun akıcılığı ve devamlılığını bölen tarihselliğe tercih ediyor. Aynı zamanda, okuyan ve düşünen aydın biri olarak Fatih, bu sağlam bilgi ve onun insana sağlayacağı saadette birlikte gerçek hayatın içinde kalmayı veya bu değerli deneyimi sıkça yaşamayı arzulamış olabilir. Bundan başka tarihsel olayları bu açıdan görerek anlamaya çalışmış olması da zayıf bir ihtimal değildir.

Bununla birlikte, beyitlerde konu edilen tarihî / efsanevî olay ve olgular üzerinden tarihe geçmiş veya geçecek tüm durumlara da işaret edilmiş olması muhtemeldir. Diğer deyişle, bu örnekler zikredilerek tarihsellik anlayışının yanılısamadan ibaret olduğu belirtilmiş olabilir; ancak biricik hakikati ifade etmemesine, göreceli ve duyu yanılısaması olmalarına rağmen, bu gibi tarihî / efsanevi kişi veya olayların tümünden yok farz edilmesi asla doğru değildir. Bununla beraber örnek beyitlerde sorunu oluşturan temel konu şudur: Tarihsel olay, olgu ve nesnelere; ezoterik boyuttaki gerçekliklerinin araştırılması yerine, sebep-sonuç ilişkisi düzleminde farklılıklar gösteren zahirî yönleriyle ele alınmaktadır. Yansımalara bağlı başkalık ve çeşitlilik gösteren efsanevi hadise ve objelerin tamamı, özlerinde birlik ve bütünlük barındırır. Özellikle ezeli olma durumunu yansıtan bu birlik ve bütünlüğün sembolleri (kadeh, şarap, ayna vb.) olan varlıklar, zamana bağlı olarak birtakım değişiklikler içerse de ilk geleneğin mahiyet ve sırlarını taşımayı öyle veya böyle sürdürmektedir.

Söz konusu efsanevi kişi veya olayların örnek olarak seçilmesinin nedeni kısaca şu şekilde açıklanabilir: Her şeyden önce, doğrudan yansımayan hakikate dair bilgileri anılan örnekler üzerinden anlamaya çalışmak esastır. İnisiatik öğretilerde, önceden de belirtildiği üzere, ilk durum ve ilk geleneği taşıyan ikincil merkezler konumundaki şarap, kadeh, ayna ve gül gibi unsurlar önemli sembollerdir; çünkü bunlar, bireyin manevi tekâmül (zihinsel ve ruhsal gelişim, erginlenme) süreçlerinin ezoterik bilgilerini ihtiva eder. Fatih Sultan Mehmet, sözü edilen sembollerin içerdiği bilgileri ve bu bilgilerin özünü teşkil eden tanrısal birlik ve bütünlük fikrinin insanda yaratacağı sevinç ve mutluluğa dikkat çekmiştir. Örneğin yukarıdaki beyitlerde, kozmik çevrim ilkesine uygun biçimde, kadeh sembolü üzerinden gerçek bilgiye yönelişle tarihsellik ve bireysellik yapısını bozarak gerçek zamanı yeniden başlatmak, tabiri caizse güncellemek istemiş olması uzak bir ihtimal sayılmaz. Nitekim adı geçen şair, bir gazelinde şöyle der:

Zamâna i'tibâr u 'ömre olmaz i'timâd itmek

Hoş ol dem kim bu devr içre kılavuz devr-i sâgar-fen

(Doğan, 2004, 185)

Beyitte verilen mesajda, bir yandan tarihselliği askıya alma hususu, öte yandan da kişisel bilinç dışının önemi vurgulanmıştır. İkinci mısradaki ilk "devr" (devir, zaman) kelimesi, birinci mısradaki 'itibari / saymaca zaman'

kavramına; ikinci “devr” (kendine özgü bir özellik taşıyan zaman parçası; çevrim, kadehin meclislerde elden ele aktarılarak içilmesi âdeti) sözcüğü ise manevi değişim ve dönüşüm sürecinde kişinin ruhsal yükselişle aşamalı olarak deneyeceği metafizik zamana (gerçek zaman, daimî an) gönderme yapar. Anlaşılabacağı gibi tevriye sanatına konu olan ikinci “devr” ifadesi, dünyevi zamandan (birinci “devr” sözü; itibari veya yatay boyutlu zaman) çıkarak dikey boyut kazanan ruhsal yücelmeyi ima etmektedir. Söz konusu ruhsal yükseliş, bilinç dışının derinliklerinde ilk ve asli deneyimin saklı bilgi hazinelerini (küçük sırlar, arketipler boyutu) keşif anlamına gelir. Bu açıdan bakıldığında, aşkınlık ve bütünsellik ifade etmediği sürece tarihsel olay ve olgular, gereğinden fazla önem taşımaz. Zira, her şey gibi dünyevi zaman ve insan ömrü itibari, yani nominal olduğundan sadece yanılısamadan ibarettir.

İkinci mısra, kadeh ile şarabın ezoterik bilgilerine vâkıf olan ve bu bilgilerle yeni bir tarz geliştiren efsanevi bilge hükümdar Cem’in ‘hoşça’ geçen zamanlarını yaşamak ve yaşatmak biçiminde yorumlanabilir. Daha açık bir söyleyişle, kadehin işret meclislerinde kozmik çevrimle eş zamanlı döndürülerek içilmesi âdetinin, sembolik tarzda yorumlanmasına herhangi bir engel yoktur. Bu mısra, ontolojik anlamda varlık ve oluşun gerçeklik bilgisini tekrar tecrübe etmek yahut ilk durumun bilgilerini koruyan ilk geleneği yaşatmaya çalışmak biçiminde de anlaşılabilir. İlk mısradaki zaman ile ona bağlı ömrün izafiliği belirtilirken aynı şekilde onların yanılısamadan ibaret olduğu gerçeğine de değinilmiştir; zira, yanılısama ve geçicilik, mutlak hakikati temsil edemez.

Şarap ve kadeh, varlık ve oluştaki birlik ve tamlığı yansıtır. Metinde yar alan “hoş ol dem” ifadesi, kadehin meclislerde döndürülerek içilmesi - mecazi anlamda ezoterik bilgilerin mütalaa edildiği- vakitlerde, dünyevi zaman ilga edilerek sezgisel ve algısal boyutlarda manevi, ruhsal yükselişin yaşandığına işaret eder. Sonuçta bu psişik durum insana sınırsız haz ve mutluluk bahşeder. Aynı durumu Bakî’nin şu beytinde de görmek mümkündür:

Devr-i meclis ki safâ câmi’inin çemberidir

Âb-ı rengîn ile kandîl-i fûrûzânı kadeh

(Küçük, 1994, 120)

Şarapla dolu kadeh, kandile benzetilmiştir. Bu iki sembol (kadeh ile kandil) içsel aydınlanmanın tamamlayıcı unsurlarıdır. İleride değinilecek olan “devr” kavramı, mısradaki “çember” kelimesinin de işaret ettiği gibi hem zaman, çağ hem de dönme, dönüş, aktarma anlamlarında kullanılmıştır. Fiziksel aydınlanmanın aracı olan kandile benzetilen parlak, parlayan (fûrûzân) şarap kadehi, ezoterik bilginin sembolü olarak zihinsel aydınlanma ve bilinçlenme sürecinde önemli hatırlatıcı bir öğedir. İçrek anlamlarıyla şarap ve kadeh, ilk ve asli düşüşün prototipi sayılan ‘evrensel tezahür’ nedeniyle yitirilmiş cennetin tekrar kazanılması umudunun, ilk duruma (Âdem’in yaşadığı temsilî cennet) dönme istek ve beklentisinin simgeleridir.

Farklı söyleyişle bu durum, ezeliflik duygusunu yeniden canlandırarak yaşamak demektir. Bütün inisiyatik geleneklerde de durum aynıdır (Guénon, 2014, 39).

Kadehin hem kendi çevresinde hem de çember biçiminde kurulan Cem meclislerinde döndürülerek içilmesi göreneğine 'devir' denir ve bu gelenek, kozmik çevrim ile eşleştirilir. Cem meclislerinde kadehin devri, yani döndürülmesi âdeti hem kozmosun daimî dönüşünü hem de ilk geleneğin tekrar tecrübe edilmesini temsil eder. Kurulan bu meclisler, ilk geleneğin bilgileriyle (ezoterik bilgi) ilk duruma katılmak ve buradan elde edilen bir ve bütün olma hâlinin haz ve sevincini yaşamaktır.

Geometrik olarak dairesel biçimde kurulan meclislerin ortasında yer alan kandil veya mumun orada bulunan rintlerin yüzlerine saçtığı ışıkların şarap kadehine yansımaya ve bu görünümün gökte parıldayan yıldızlar şeklinde hayal edilmesine dair benzetme ve mecazlar -ki klasik Türk şiirinde yer yer bu tür örneklerle karşılaşılır- öteki geleneklerde de mevcuttur (Guénon, 2004, 42). Bu konu ile ilgili yapılan yorumlar, ayrışarak bütünlüğü bozulmuş olan gök ile yeryüzünün anlamsal ve imgesel düzlemde tekrar birleşmelerini, diğer anlatımla ilk duruma dönüşmelerini anlatır. Daha açık bir ifadeyle, ilk durumu içeren hakikat bilgisinin sembolü olan şarap kadehinin yaydığı parıltılar, mümkün varlık açısından ezeli hiçliğin karanlık semasında misal âleminin yıldızları gibi ışıldayan kök örneklerin madde (nasut) âlemindeki temsilcileri sayılan izafi varlıklarda tezahür eden yansımalarını simgeler.

NOTLAR

1. Şarap, manevî hâller ilmine; su, mutlak ilme; süt, vahyolunan kuralların ilmine; bal da bilgi normlarının ilmine tekabül eder. Bu dört içeceğin Kur'an'da bahsedilen dört çeşit cennet ırmağının özüne tekabül ettiği düşünülecek olursa, sufilerin diğer inisiyatik içecekler gibi şaraplarının da o adla bilinen ve sembol olarak kullanılan sudan çok farklı bir öze sahip olduğu anlaşılacaktır (Guénon, 2005, 61-62).

2. Pers geleneğinde iki türlü Haoma vardır. İlk durumu (Âdem'in düşüşü ile yitirilen kutsallığı/takvayı) temsil eden ilk Haoma, Hindu gelenekteki Soma'nın karşılığıdır. İlk Haoma'nın (Soma) yitirilmesi, yani yüce merkezle ilişkilerin kopması sebebiyle, kadim toplumların kurban törenlerinde ikinci Haoma (sarı renkli şarap) kullanılır olmuştur. Saflaşmak adına yapılan bu ve benzeri uygulamalar, saf Haoma'yı elde etmeyi, yani yüce merkeze tekrar ulaşarak tanrısal bağı tekrar kurmayı amaçlar. Sarı renkli şarabı saflaştırma çalışmalarının amacı, ilk Haoma'ya yani Soma'ya ulaşmaktır; diğer deyişle, yitirilen ilk durumun ezoterik bilgi yoluyla tecrübe edilmesi demektir. İlk durum, ilk sözü/logosu (Kelime-i Tevhit) içerir. Bu kavram, bireyin içsel aydınlanmayla özgürleşerek "kendilik bilincini idrak" anlamına da gelebilir.

3. Kaos; ilksel olanı, biçimsizi, tezahür etmemişi simgeler. Kafası yıldırımla koparılmış yılan Vrtra, tezahür etmemişin zahire, biçimsizliğin biçimliliğe geçişini temsil eder ve yaratılış eylemiyle eşdeğerdir. Yaratılıştan önceki kaosu gösteren sembolik Vrtra'nın, dünya sularını tutması, dünyayı susuz bırakması miti, yaratılışı engellemek, kaosun kozmosa dönüşmesine mâni olmaktır (Eliade, 1994, 32-33). Yıldırım simgesi, savaş aletlerinden kılıç ve hançer gibi su ile ateşin harika bir biresim örneğidir. Kaos ve biçimsizliği temsil eden mitolojik yılan Vrtra'nın dünya sularını (tanrısal nimet ve imkânlar) zapt ettiği, yani bu sulardan insanlığın yararlanmasına izin vermediği inancı; kötülüğü özendiren (emmare) nefsin bilinç dışındaki tanrısal imge ve temaların (ilk durum, arketipler) bilinç düzeyine inmesini engellemesine işaret eder. Başı yıldırımla koparılmamış, vücudu parçalanmamış, derin uykuda olan Vrtra'nın, İndra tarafından öldürülmesi miti, biçimsiz ve tezahür etmemiş kötü nefsin, terbiye ve tasfiye yoluyla zıtlıkları ayrıştırılarak saf hâlde yeniden birleşmesi sonucunda olumlu hâlde dönüşmesini ve son tahlilde kişisel benliğin ilk durumda olduğu gibi asli ben'i/arketipi ile özdeşleşmesini simgeler. Klasik Türk şiirinde karşılaşılan hazinelerin bekçisi yılan simgesini de aynı çerçevede değerlendirmek gerekir.

Kaynakça

- Bachelard, Gaston. *Ateşin Psikanalizi*. çev. Aytaç Yiğit. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1996.
- Chittick, William. *Varolmanın Boyutları*. çev. Turan Koç. İstanbul: İnsan Yayınları, 1997.
- Doğan, Muhammet Nur. *Fatih Divanı ve Şerhi*, İstanbul: Yelkenli Yayınevi, 2004.
- Eliade, Mircea. *İmgeler Simgeler* çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: Gece Yayınları, 1992.
- Eliade, Mircea. *Ebedi Dönüş Mitosu*. çev. Ümit Altuğ. Ankara: İmge Kitabevi, 1994.
- Eliade, Mircea. *Demirciler ve Simyacılar*. çev. M. Emin Özcan. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2003.
- Guénon, Rene. *Hıristiyan Mistik Düşüncesi*. çev. İsmail Taşpınar. İstanbul: İnsan Yayınları, 2005.
- Guénon, Rene. *Âlemin Hükümdarı*. çev. İsmail Taşpınar. İstanbul: İnsan Yayınları, 2014.
- Jung, Carl Gustav. *Doğu Metinlerine Psikolojik Yaklaşım*. çev. Ahmet Demirhan. İstanbul: İnsan Yayınları, 2001.
- Kaya, Nusret. *Evrenin Dili*. İstanbul: Sistem Yayıncılık, 2004.
- Küçük, Sabahattin. *Bakî Divânı Tenkitli Metin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1994.

Küçük, Sabahattin. “Niyazî-i Mısırî’den Bir Beytin Düşündürdükleri”. *Hikmet Akademik-Edebiyat Dergisi*. 13/2020 (Ekim), 1-26.

Küçük, Sabahattin. “Fatih’in Kayıp Kadehi (Câm-ı Cem)” *Hikmet Akademik-Edebiyat Dergisi*. Prof. Dr. M. Orhan Okay Özel Sayısı/2020 (Aralık), 567-597.

Schuon, Frithjof. *Varlık, Bilgi ve Din*. çev Ş.ahabeddin Yalçın. İstanbul: İnsan Yayınları, 1997.